

UDK 37

ISSN 2545 - 4439
ISSN 1857 - 923X

INTERNATIONAL JOURNAL

Institute of Knowledge Management

KNOWLEDGE

Scientific Papers

Vol. 64.2

EDUCATION

KIJ

Vol. 64

No. 2

pp. 197 - 298

Skopje

2024

KNOWLEDGE

INTERNATIONAL JOURNAL

**SCIENTIFIC PAPERS
VOL. 64.2**

May, 2024

**INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT
SKOPJE**

KNOWLEDGE

International Journal Scientific Papers Vol. 64.2

ADVISORY BOARD

Vlado Kambovski PhD, Robert Dimitrovski PhD, Siniša Zarić PhD, Maria Kavdanska PhD, Mirjana Borota – Popovska PhD, Veselin Videv PhD, Ivo Zupanovic PhD, Savo Ashtalkoski PhD, Zivota Radosavljević PhD, Laste Spasovski PhD, Mersad Mujevic PhD, Milka Zdravkovska PhD, Drago Cvijanovic PhD, Predrag Trajković PhD, Lazar Stosic PhD, Krasimira Staneva PhD, Nebojsa Pavlović PhD, Daniela Todorova PhD, Lisen Bashkurti PhD, Zoran Srzentić PhD, Itska Derijan PhD, Sinisa Opic PhD, Marija Kostic PhD

Print: GRAFOPROM – Bitola

Editor: IKM – Skopje

Editor in chief

Robert Dimitrovski, PhD

KNOWLEDGE - International Journal Scientific Papers Vol. 64.2

ISSN 1857-923X (for e-version)

ISSN 2545 – 4439 (for printed version)

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD

President: Academic Prof. Vlado Kambovski PhD, Skopje (N. Macedonia)

Vice presidents:

Prof. Robert Dimitrovski PhD, Institute of Knowledge Management, Skopje (N. Macedonia)

Prof. Sinisa Zaric, PhD, Faculty of Economics, University of Belgrade, Belgrade (Serbia)

Prof. Mersad Mujevic PhD, Public Procurement Administration of Montenegro (Montenegro)

Prof. Tihomir Domazet PhD, President of the Croatian Institute for Finance and Accounting, Zagreb (Croatia)

Members:

- Prof. Azra Adjajlic – Dedovic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Aleksandar Korablev PhD, Faculty of economy and management, Saint Petersburg State Forest Technical University, Saint Petersburg (Russian Federation)
- Prof. Anita Trajkovska PhD, Rochester University (USA)
- Prof. Aziz Pollozhani PhD, Rector, University Mother Teresa, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Anka Trajkovska-Petkoska PhD, UKLO, Faculty of technology and technical sciences, Bitola (N. Macedonia)
- Prof. Aneta Mijoska PhD, Faculty of Dentistry, University “St. Cyril and Methodius”, Skopje (N. Macedonia)
- Prof. Alisabri Sabani PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Artan Nimani PhD, Rector, University of Gjakova “Fehmi Agani” (Kosovo)
- Prof. Ahmad Zakeri PhD, University of Wolverhampton, (United Kingdom)
- Prof. Ana Dzumalieva PhD, South-West University “Neofit Rilski”, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Ali Hajro, PhD, Military Academy “Mihailo Apostolski”, Skopje (N. Macedonia)
- Prof. Branko Sotirov PhD, University of Rousse, Rousse (Bulgaria)
- Prof. Branko Boshkovic, PhD, College of Sports and Health, Belgrade (Serbia)
- Prof. Branimir Kampl PhD, Institute SANO, Zagreb (Croatia)
- Prof. Branislav Simonovic PhD, Faculty of Law, Kragujevac (Serbia)
- Prof. Bistra Angelovska, Faculty of Medicine, University “Goce Delcev”, Shtip (N.Macedonia)
- Prof. Cezar Birzea, PhD, National School for Political and Administrative Studies, Bucharest (Romania)
- Prof. Cvetko Andreevski, Faculty of Tourism, UKLO, Bitola (N.Macedonia)
- Prof. Drago Cvijanovic, PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Dusan Ristic, PhD Emeritus, College of professional studies in Management and Business Communication, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Darijo Jerkovic PhD, Faculty of Business Economy, University “Vitez”, (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Daniela Todorova PhD, “Todor Kableshev” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Dragan Kokovic PhD, University of Novi Sad, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Dragan Marinkovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Itska Mihaylova Derijan PhD, University Neofit Rilski, Faculty of pedagogy, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Dzulijana Tomovska, PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (N.Macedonia)

- Prof. Evgenia Penkova-Pantaleeva PhD, UNWE -Sofia (Bulgaria)
- Prof. Fadil Millaku, PhD, University “Hadzi Zeka”, Peja (Kosovo)
- Prof. Fatos Ukaj, University “Hasan Prishtina”, Prishtina (Kosovo)
- Prof. Georgi Georgiev PhD, National Military University “Vasil Levski”, Veliko Trnovo (Bulgaria)
- Prof. Halit Shabani, PhD, University “Hadzi Zeka”, Peja (Kosovo)
- Prof. Halima Sofradzija, PhD, University of Sarajevo, Sarajevo (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Haris Halilovic, Faculty of criminology and security, University of Sarajevo, Sarajevo (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Helmut Shramke PhD, former Head of the University of Vienna Reform Group (Austria)
- Prof. Hristina Georgieva Yancheva, PhD, Agricultural University, Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Hristo Beloev PhD, Bulgarian Academy of Science, Rector of the University of Rousse (Bulgaria)
- Prof. Hristina Milcheva, Medical college, Trakia University, Stara Zagora (Bulgaria)
- Prof. Izet Zeqiri, PhD, Academic, SEEU, Tetovo (N.Macedonia)
- Prof. Ivan Marchevski, PhD, D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Prof. Ibrahim Obhodjas PhD, Faculty of Business Economy, University “Vitez”, (Bosnia & Herzegovina)
- Doc. Igor Stubelj, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Prof. Ivo Zupanovic, PhD, Faculty of Business and Tourism, Budva (Montenegro)
- Prof. Ivan Blazhevski, PhD, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Isa Spahiu PhD, AAB University, Prishtina (Kosovo)
- Prof. Ivana Jelik PhD, University of Podgorica, Faculty of Law, Podgorica (Montenegro)
- Prof. Islam Hasani PhD, Kingston University (Bahrein)
- Prof. Jamila Jaganjac PhD, Faculty of Business Economy, University “Vitez”, (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Jova Ateljevic PhD, Faculty of Economy, University of Banja Luka, (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Jonko Kunchev PhD, University „Cernorizec Hrabar“ - Varna (Bulgaria)
- Prof Karl Schopf, PhD, Akademie fur wissenschaftliche forchung und studium, Wien (Austria)
- Prof. Katerina Belichovska, PhD, Faculty of Agricultural Sciences, UKIM, Skopje (N. Macedonia)
- Prof. Krasimir Petkov, PhD, National Sports Academy “Vassil Levski”, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Kamal Al-Nakib PhD, College of Business Administration Department, Kingdom University (Bahrain)
- Prof. Kiril Lisichkov, Faculty of Technology and Metallurgy, UKIM, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Krasimira Staneva PhD, University of Forestry, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Lidija Tozi PhD, Faculty of Pharmacy, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Laste Spasovski PhD, Vocational and educational centre, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Larisa Velic, PhD, Faculty of Law, University of Zenica, Zenica (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Łukasz Tomczyk PhD, Pedagogical University of Cracow (Poland)
- Prof. Lujza Grueva, PhD, Faculty of Medical Sciences, UKIM, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Lazar Stosic, PhD, Association for development of science, engineering and education, Vranje (Serbia)

- Prof. Lulzim Zeneli PhD, University of Gjakova “Fehmi Agani” (Kosovo)
- Prof. Lisen Bashkurti PhD, Global Vice President of Sun Moon University (Albania)
- Prof. Lence Mircevska PhD, High Medicine School, Bitola, (N.Macedonia)
- Prof. Ljupce Kocovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (N.Macedonia)
- Prof. Marusya Lyubcheva PhD, University “Prof. Asen Zlatarov”, Member of the European Parliament, Burgas (Bulgaria)
- Prof. Marija Magdinceva – Shopova PhD, Faculty of tourism and business logistics, University “Goce Delchev”, Shtip (N. Macedonia)
- Prof. Maria Kavdanska PhD, Faculty of Pedagogy, South-West University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Vaska Stancheva-Popkostadinova, PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Mirjana Borota-Popovska, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Mihail Garevski, PhD, Institute of Earthquake Engineering and Engineering Seismology, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Mitko Kotochevski, PhD, Faculty of Philosophy, UKIM, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Milan Radosavljevic PhD, Dean, Faculty of strategic and operational management, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Marija Topuzovska-Latkovikj, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Marija Knezevic PhD, Academic, Banja Luka, (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Margarita Bogdanova PhD, D.A.Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Prof. Mahmut Chelik PhD, Faculty of Philology, University “Goce Delchev”, Shtip (N.Macedonia)
- Prof. Mihajlo Petrovski, PhD, Faculty of Medical Sciences, University “Goce Delchev”, Shtip (N.Macedonia)
- Prof. Marija Mandaric PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Marina Simin PhD, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Miladin Kalinic, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Marijan Tanushevski PhD, Macedonian Scientific Society, Bitola (N. Macedonia)
- Prof. Mitre Stojanovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (N.Macedonia)
- Prof. Miodrag Smelcerovic PhD, High Technological and Artistic Vocational School, Leskovac (Serbia)
- Prof. Nadka Kostadinova, Faculty of Economics, Trakia University, Stara Zagora (Bulgaria)
- Prof. Natalija Kirejenko PhD, Faculty For economic and Business, Institute of Entrepreneurial Activity, Minsk (Belarus)
- Prof. Nenad Taneski PhD, Military Academy “Mihailo Apostolski”, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Nevenka Tatkovic PhD, Juraj Dobrila University of Pula, Pula (Croatia)
- Prof. Nedžad Korajlic PhD, Faculty of criminal justice and security, University of Sarajevo (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Nikola Sabev, PhD, Angel Kanchev University of Ruse, Ruse (Bulgaria)
- Prof. Nonka Mateva PhD, Medical University, Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Nikolay Georgiev PhD, “Todor Kableshev” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Nishad M. Navaz PhD, Kingdom University (India)
- Prof. Nano Ruzhin PhD, Faculty of Law, AUE-FON University, Skopje (N.Macedonia)

- Prof. Oliver Dimitrijevic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
- Prof. Paul Sergius Koku, PhD, Florida State University, Florida (USA)
- Prof. Primoz Dolenc, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Prof. Petar Kolev PhD, “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Pere Tumbas PhD, Faculty of Economics, University of Novi Sad, Subotica (Serbia)
- Prof. Rade Ratkovic PhD, Faculty of Business and Tourism, Budva (Montenegro)
- Prof. Rositsa Chobanova PhD, University of Telecommunications and Posts, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Rossana Piccolo PhD, Università degli studi della Campania - Luigi Vanvitelli (Italy)
- Prof. Rumen Valcovski PhD, Imunolab Sofia (Bulgaria)
- Prof. Rumen Stefanov PhD, Faculty of public health, Medical University of Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Rumen Tomov PhD, University of Forestry, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Sasho Korunoski PhD, UKLO, Bitola (N.Macedonia)
- Prof. Snezhana Lazarevic, PhD, College of Sports and Health, Belgrade (Serbia)
- Prof. Vasil Markov PhD, Faculty of Arts, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Stojna Ristevska PhD, High Medicine School, Bitola, (N. Macedonia)
- Prof. Suzana Pavlovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Sandra Zivanovic, PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Shyqeri Kabashi, College “Biznesi”, Prishtina (Kosovo)
- Prof. Temelko Risteski PhD, Faculty of Law, AUE-FON University, Skopje (N. Macedonia)
- Prof. Todor Krystevich, D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Prof. Todorcka Atanasova, Faculty of Economics, Trakia University, Stara Zagora (Bulgaria)
- Prof. Tzako Pantaleev PhD, NBUniversity , Sofia (Bulgaria)
- Prof. Vojislav Babic PhD, Institute of Sociology, University of Belgrade (Serbia)
- Prof. Volodymyr Denysyuk, PhD, Dobrov Center for Scientific and Technological Potential and History studies at the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine)
- Prof. Valentina Staneva PhD, “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Venus Del Rosario PhD, Arab Open University (Philippines)
- Prof. Vjollca Dibra PhD, University of Gjakova “Fehmi Agani” (Kosovo)
- Prof. Yuri Doroshenko PhD, Dean, Faculty of Economics and Management, Belgorod (Russian Federation)
- Prof. Zlatko Pejkovski, PhD, Faculty of Agricultural Sciences, UKIM, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Zivota Radosavljevik PhD, Faculty FORCUP, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Zorka Jugovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)

REVIEW PROCEDURE AND REVIEW BOARD

Each paper is reviewed by the editor and, if it is judged suitable for this publication, it is then sent to two referees for double blind peer review.

The editorial review board is consisted of 67 members, full professors in the fields 1) Natural and mathematical sciences, 2) Technical and technological sciences, 3) Medical sciences and Health, 4) Biotechnical sciences, 5) Social sciences, and 6) Humanities from all the Balkan countries and the region.

CONTENTS

BEYOND THE CLASSROOM WALLS: VIRTUAL REALITY FOR ENGAGING EDUCATION ...	211
Aleksandra Shumar.....	211
THE USE OF AI, CHATGPT - THE STUDENT LEARNING MODEL.....	215
Lidjia Kamcheva – Panova.....	215
Igor Stanojoski.....	215
THE INFLUENCE OF MENTAL ARITHMETIC ON THE INTELLECTUAL ABILITIES OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS	223
Zdravka Savcheva.....	223
CONFLICTS IN THE TEACHING TEAM: ACTIONS OF THE SCHOOL MANAGER.....	229
Miroslav Terziyski.....	229
THE COMMUNICATION POLICY OF THE KINDERGARTEN – REALITY AND PERSPECTIVES	237
Radostina Emilova Vlaseva.....	237
HEAD OF SCHOOL BETWEEN CHALLENGES AND BARRIERS TO CHANGE	243
Zenel Sina.....	243
Adriana Qafa.....	243
MODERN SCHOOLS - SCHOOLS OF THE FUTURE	249
Liljana Kostovska.....	249
DESIGN OF A LEARNING UNIT IN BIostatISTICS.....	253
Angelina Kirkova-Bogdanova.....	253
ROLE-PLAYS FOR STUDENT CAREER DEVELOPMENT IN TECHNOLOGY AND ENTREPRENEURSHIP EDUCATION.....	259
Malinka Yordanova.....	259
Dimitar Iskrev.....	259
THE EXPERIMENT IN THE EDUCATIONAL PROJECT ON TECHNOLOGIES AND ENTREPRENEURSHIP AS A FORM OF RESEARCH EDUCATION	265
Diana Mitova.....	265
Lyubima Zoneva.....	265
HORIZONTAL AND VERTICAL CONNECTION OF TEXTS IN THE TEXTBOOKS FOR LEARNING FOREIGN LANGUAGES	273
Igor Stanojoski.....	273
Lidjia Kamcheva – Panova.....	273
IMPLEMENTING ESC ROOM IN COMPUTER GRAPHICS EDUCATION.....	279
Vasilisa Valeova.....	279
EFFECT OF MOBILE GAMES ON STUDENTS' CONCENTRATION AND ATTENTION ACTIVITY	285
Kaloyana Krumova-Tsoncheva.....	285
ORGANIZATION AND MANAGEMENT OF SCHOOL EVENTS	291
Miroslav Terziyski.....	291

HORIZONTAL AND VERTICAL CONNECTION OF TEXTS IN THE TEXTBOOKS FOR LEARNING FOREIGN LANGUAGES

Igor Stanojoski

Goce Delchev University in Shtip, North Macedonia, igor.stanojoski@ugd.edu.mk

Lidija Kamcheva – Panova

Goce Delchev University in Shtip, North Macedonia, lidija.panova@ugd.edu.mk

Abstract: The largest part of the contemporary foreign language textbooks are composed of teaching units consisting of a text, thematic dictionary, grammar part, lexical exercises and grammar exercises. Each of these parts should be synchronized with all other parts, i.e. the text should contain as much as possible grammar occurrences explained in the grammar part of the given unit, the thematic dictionary and the text of the unit should regard the same or closely related topic, the lexical exercises should as well cover that topic and the grammar exercises should confirm the knowledge acquired from the grammar information of the given unit. Thus, we said that the text, as a starting component of the teaching unit, should have horizontal connection to the rest of the teaching unit. That horizontal connection is a characteristic or a tendency in all contemporary textbooks, including those used for teaching Macedonian language as a foreign language to foreigners. Another important characteristics of the texts from textbooks as well as all texts for reading for students is the interesting content. It is very common to disregard the importance of these criteria: students to learn new words and not to be amused. However, the memorization of new words and learning grammar structures as well as the whole progress in language learning and the (not) giving up factor depend on the emotions that students develop to the education. There are several ways to achieve interesting text content. One of them is to construct vertical connection of the text: each following text of the next teaching unit to be a new episode of the series, i.e. the life of the characters to be described throughout the whole textbook. In this paper we demonstrate that on two selected textbooks. The first one is the textbook *Польська мова за 4 тижні* (textbook for Polish language for Ukraine students) and the second one is the textbook *Вивчаємо македонську – Учиме македонски* (textbook for Macedonian language for Ukraine students). The vertical connection of the texts is actually a challenge for the author of the textbook. In this way, the author must pay attention to the horizontal connection of the material, but he has an additional obligation which is not easily achievable and requires for him to possess a talent of a writer and dramaturge. However, in theory, in the learning of foreign languages, the psychological feelings of calmness and satisfaction could contribute to better memorization of the vocabulary. Hence, if the textbook has vertical connection of the texts, the student will learn each following lesson what more is happening to the characters, that he feels he knows already, as watching a new episode of a TV show. This makes the learning funnier and more productive.

Keywords: text, textbook, foreign, language, learning

ХОРИЗОНТАЛНО И ВЕРТИКАЛНО ПОВРЗУВАЊЕ НА ТЕКСТОВИТЕ ВО УЧЕБНИЦИТЕ ЗА ИЗУЧУВАЊЕ НА СТРАНКИ ЈАЗИК

Игор Станојоски

Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, РС Македонија, igor.stanojoski@ugd.edu.mk

Лидија Камчева – Панова

Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, РС Македонија, lidija.panova@ugd.edu.mk

Апстракт: Најголем дел од современите учебници по странски јазик се состојат од наставни единици составени од текст, тематски речник, граматички дел, лексички вежби, граматички вежби. Секој од овие делови треба да биде синхронизиран со сите други набројани делови, односно текстот треба да содржи колку што е можно повеќе од граматичките појави опишани во граматичкиот дел во дадената единица, тематскиот речник и текстот треба да обработуваат и да се однесуваат на иста или приближно иста тема, на таа тема треба да бидат и лексичките вежби, додека граматичките вежби се за утврдување на знаењата што треба да бидат стекнати од граматичките информации во дадената единица. На овој начин велиме дека текстот, како појдовна компонента на наставната единица, треба да се одликува со хоризонтална поврзаност со остатокот од наставната единица. Таа, хоризонталната поврзаност, е особеност или барем тенденција на речиси сите современи учебници, вклучително со оние што се користат во наставата по македонски јазик за странци. Друга важна одлика на текстовите во учебникот, како и на сите текстови што ќе им бидат понудени

за читање на студентите, е интересната содржина. Доста често се занемарува важноста на овој критериум: студентите треба да научат нови зборови, а не да им биде интересно. Сепак, и запаметувањето на новите зборови и учењето на граматичките форми и целокупниот напредок во изучувањето на јазикот и факторот на (не)откажувањето зависат од чувствата што ќе ги развијат студентите спрема наставата. Постојат повеќе начини како да се постигне интересната содржина на текстовите. Еден од тие начини е изградбата на вертикалната поврзаност на текстовите: кога секој нареден текст во наредната наставна целина, претставува една нова епизода од серијалот, односно животот на ликовите, кои се повторуваат во целиот учебник. Во овој труд тоа го демонстрираме врз примерот на два избрани учебници. Првиот е учебникот *Полска мова за 4 тижни* (учебник по полски јазик за Украинци), а вториот е учебникот *Вивчаемо македонску – Учиме македонски* (учебник по македонски јазик за Украинци). Вертикалното поврзување на текстовите всушност претставува предизвик за самиот автор на учебникот. На овој начин, авторот, покрај тоа што мора да внимава на хоризонталното соодветство на материјалот, има една обврска плус, која не е ниту лесно остварлива со оглед на тоа што бара од него дури и драматуршки и писателски талент. Но, во теоријата на изучувањето на странските јазици воопшто не е спорно дека психолошките чувства на смиреност и задоволство можат да придонесат за подобро запаметување на вокабуларот. Доколку учебникот има вертикално поврзување на текстовите, студентот на секој нареден час ќе сака да дознае што се случува со ликовите, за кои веќе има чувство дека ги познава, како да гледа нова епизода од телевизиска серија. Тоа го прави учењето позабавно и попродуктивно.

Клучни зборови: текст, учебник, странски, јазик, изучување

1. ВОВЕД

Изборот на учебното помагало со чијашто помош ќе се изведува наставата во изучувањето на странскиот јазик веројатно е една од најважните одлуки што ги презема наставникот и/или установата што ги одредува наставниот план и програма. Честопати се покажува дека и еден одличен наставник не успева да постигне завидни резултати во јазичната обука доколку нема доволно квалитетен наставен материјал, односно учебник. Учебникот го сфаќае како главен, најисцрпен, најважен и централен наставен материјал, додека сите дополнителни прирачници, аудио материјали, вежбанки, се добредојдени, но не можат да се рамнат според својата важност со учебникот. Учебникот е она што им останува на студентите и по завршувањето на курсот, нему му се навраќаат, се консултираат за одредени прашања, меѓу другото и затоа што во учебникот, по кој веќе работеле, тие се ориентираат најдобро.

Доста честа појава и практика е, кога наставникот не е задоволен од учебникот што го има на располагање, тој самиот да се зафати со изработка на нов учебник, кој „ќе му биде по мерка“. И не е случајно тоа што најдобрите учебници за изучување на кој било странски јазик се изработени од автори со повеќегодишно искуство во работата со странски студенти.

Во поново време се работи на иновативни методи на организирање на наставата по странските јазици, кои сè почесто вклучуваат и придружни, нестандартни помагала, какви што се на пример мобилните апликации и видео курсеви. Сепак, и во денешно време добриот учебник ја задржува својата незаменлива позиција.

2. ХОРИЗОНТАЛНО ПОВРЗУВАЊЕ

Најголем дел од современите учебници по странски јазик се состојат од наставни единици составени од текст, тематски речник, граматички дел, лексички вежби, граматички вежби. Секој од овие делови треба да биде синхронизиран со сите други набројани делови, односно текстот треба да содржи колку што е можно повеќе од граматичките појави опишани во граматичкиот дел во дадената единица, тематскиот речник и текстот треба да обработуваат и да се однесуваат на иста или приближно иста тема, на таа тема треба да бидат и лексичките вежби, додека граматичките вежби се за утврдување на знаењата што треба да бидат стекнати од граматичките информации во дадената единица.

На овој начин велíme дека текстот, како почетна, појдовна, можеби и главна компонента на наставната единица, треба да се одликува со **хоризонтална поврзаност** со остатокот од наставната единица. Таа, хоризонталната поврзаност, е особеност или барем тенденција на речиси сите современи учебници, вклучително со оние што се користат во наставата по македонски јазик за странци. Притоа, во некои учебници тоа се постигнува подобро, а во некои во помала мера, но тенденцијата е таа. Тоа (оваа тенденција) го забележуваме и во најупотребуваните учебници за странци, оние што се објавени на страницата на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура и кои се достапни за слободно и бесплатно преземање. Тоа се учебниците *Тешкото* (Саздов, 2022), *Лозје* (Алексова, 2022), *Златоврв* (Дучевска, 2022) и *Македонски со мака* (Тасевска, 2009). Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура претставува центар за изучување на македонскиот јазик со најдолга традиција и

најбитна улога за македонистиката во светот. Тоа ни дава право горенаведените учебници да ги сметаме за главни помагала во наставата по македонски јазик за странци.

Кај сите четири набројани учебници се забележува тенденцијата за хоризонтална поврзаност на текстуалниот дел со граматичкиот материјал во дадената единица, макар што, во учебникот за почетно рамниште, *Тешкото*, реално немаме вистински целосни текстови, туку станува збор за слевање на текстот со вежбите, со силен акцент врз илустрациите. Тоа е така затоа што учебникот треба да ги задоволи потребите на една мешана група, составена и од Словени, но и од студенти од други јазични семејства, па и од други континенти.

Во учебникот *Лозје* (Алексова, 2022), наменет за средното рамниште, единиците содржат целосни текстови, за кои се наведува и изворот, а тоа најчесто е некој портал. Значи, текстовите не се наменски пишуваани за учебник по македонски јазик за странци, веројатно со цел да бидат колку што е можно поверли на реалната јазична употреба. Секоја единица се состои од три дела: 1) лекција (односно текст, или тема); 2) комуникациски содржини; 3) граматички содржини. Текстовите се на поопшта, или поспецифична тематика, што во случајов треба да соодветствува на рамништето – средно рамниште. И овде видлива е тенденцијата за хоризонтално координирање на содржините, иако на ова ниво и со ваквиот избор на текстови, тоа не е лесно да се изведе. На пример, во првата единица имаме текст со наслов „Кои сме – што сме“; комуникациски содржини: запознавање, поставување прашања, но и ред други, меѓу кои и дури и „глобализацијата“; граматички содржини: меѓу другото, сегашно време, прашални реченици (Алексова, 2022, 10–31 стр.). Со други зборови, овде е видлив стремежот да се постигне таа хоризонтална поврзаност на содржините, иако тоа не е постигнато во висока мера.

Учебникот *Златоврв* (Дучевска, 2022), пак, претставува помагало за часовите по конверзација. Дава солидно количество материјал за развивање на комуникациските вештини.

3. ВЕРТИКАЛНО ПОВРЗУВАЊЕ

За разлика од состојбата (тенденцијата) со хоризонталната поврзаност, во ниту еден од споменатите три учебници немаме стремеж за вертикално поврзување на текстовите.

Одбравме два учебници кои ќе ги сопоставиме со трите погоре наведени и накратко опишани учебници, донекаде и ќе им ги спротивставиме, но пред да го направиме тоа, би сакале да ги разгледаме особеностите на текстот, како еден од најважните елементи на секој учебник за изучување на странските јазици.

Имено, постојат две основни можности за градба на текстот: монолошка и дијалошка. Монолошката форма доминира во постарите учебници, оние што денес веќе ги сметаме за застарени, а исто така е присутна и во современите учебници за напредното ниво, каде што се дава статија, која треба да послужи како поттик за студентите да започнат конверзација. Но, во учебниците за почетно ниво одамна е увидено дека дијалошката форма е онаа што најмногу и најприродно соодветствува на реалната јазична употреба.

Од слични причини – заради поголема природност, во учебниците честопати се избира да се нудат готови, односно преземени, текстови, кои се создавани со природната комуникативна функција и се смета дека на овој начин ќе се избегне евентуалната неприродност во јазичниот израз на авторот на учебникот. Освен тоа, составувањето на текстовите изискува и одредено ниво на писателски талент на составувачот, а не се малку оние автори на учебници за јазична обука кои претпочитаат да се задржат на демонстрирање (исклучиво) на лингвистичкиот талент.

Според нашата проценка, преземањето готови текстови (од книжевноста или од весници и списанија) не е добар метод, бидејќи колку и да се комплементарни тие текстови со наставната единица или со целокупниот материјал, сепак, авторот може да состави свој авторски текст кој ќе се вклопи подобро, во кој ќе бидат употребени токму зборовите што се планирани за усвојување во таа наставна единица, и кои го имаат соодветното ниво на честотност во јазичната употреба. Исто така, авторот може да ги употреби и токму оние збороформи што се обработуваат во граматичкиот дел на дадената единица, како и да не ги употреби оние збороформи за кои е уште рано.

Друга важна одлика на текстовите во учебникот, како и на сите текстови што ќе им бидат понудени за читање на студентите, е интересната содржина. Доста често се занемарува важноста на овој критериум: студентите треба да научат нови зборови, а не да им биде интересно. Сепак, и запаметувањето на новите зборови и учењето на граматичките форми и целокупниот напредок во изучувањето на јазикот и факторот на (не)откажувањето зависат од чувствата што ќе ги развијат студентите спрема наставата, а главните два фактори во наставата се учебникот и наставникот. Ако текстовите во учебникот имаат интересна содржина, на студентите ќе им биде интересно да ги читаат и да ја одгатнуваат смислата на зборовите и речениците, односно ќе имаат волја за активен превод.

Постојат повеќе начини како да се дојде до интересната содржина на текстовите, односно – како да се постигне таа. Еден од тие начини е изградбата на вертикалната поврзаност на текстовите: кога секој нареден текст во наредната наставна целина претставува една нова епизода од серијалот, односно од животот на ликовите, кои се повторуваат во целиот учебник.

Тоа ќе го демонстрираме врз примерот на два избрани учебници. Првиот е учебникот *Полска мова за 4 тижни* (Kowalska, 2004), учебник по полски јазик за Украинци. Во овој учебник во сите текстови се повторуваат четири главни ликови, а има и неколку споредни. Главните ликови се Јарина, Украинка која живее во Полска, Баша (Барбара), нејзина пријателка Полјачка, момчето на Јарина – Анђеј, новиот познаник на Јарина – Валдек. Овие ликови одат во продавница (Анђеј и Јарина), се запознаваат Јарина и Валдек, излегуваат во кафуле, а потоа, во наредната епизода Јарина ѝ го опишува Валдек на својата пријателка Баша, а сето тоа е убаво воплоотено во наставната целина во која се и придавките и описот на надворешниот изглед и карактерот на луѓето. Сето тоа е изведено извонредно креативно и духовито. Сп. ги на пример следниве реплики од тој дијалог:

„Баша: Каков автомобил има?

Јарина: Не знам. Зарем е важно тоа?

Баша: Ако има добар автомобил, значи има пари.

Јарина: Ти се молам!

Баша: Добро, добро.“ (Kowalska, 2004, 66).

Нешто подоцна (10. наставна целина) Јарина му раскажува на своето момче Анђеј дека има можност да отпатува на шестмесечен студиски престој во Париз, но наидува на отпор и несогласување (Kowalska, 2004, 126). Подоцна (11. наставна целина) истото му го раскажува и на Валдек, кој е полн со разбирање и искрено ѝ се радува на таа животна шанса на Јарина. Така започнува оддалечувањето на Јарина од Анђеј, со кого таа раскинува во 15. наставна целина, непосредно пред да замине на патување во Краков – со Валдек. Патувањето во Краков, пак, природно, е искористено за да се опишат најважните знаменитости во полската културна престолнина (Kowalska, 2004, 232). Потоа (19. наставна целина) Јарина ѝ го опишува целото патување на Баша, која е „разочарана“ кога дознава дека Јарина и Валдек биле во одделни соби.

Баша и Јарина натаму купуваат облека, па Јарина го слави својот роденден, оди во пошта, па на фризер. Во текстот од 25. наставна целина Јарина ќе се почувствува лошо и Баша ќе ја одведе на лекар (Kowalska, 2004, 346).

Во претпоследниот текст (27. наставна целина) Валдек ѝ изјавува љубов на Јарина, а во текстот на 28. наставна целина на начин исполнет со хумор ја разгледуваат можноста за заеднички живот, па, за да проверат како ќе им оди тоа, се обидуваат заедно да зготват рижото (Kowalska, 2004, 378–379).

Вториот учебник кој ќе ни послужи за да ја илустрираме можноста за вертикално поврзување на текстови, е учебникот *Вивчајмо македонска – Учиме македонски* (Станојоски, 2024), учебник по македонски јазик за Украинци. Поради тоа што овој учебник начелно беше наменет пред сè за студентите на Универзитетот во Лавов, главните ликови во текстовите се студентите Кирил, Јана и Марко од Македонија, како и Соломија, студентка од Лавов, која доаѓа на едносеместрален престој во Скопје преку програмата Еразмус. Споредни ликови се Билјана, колешката на Јана, Марко и Кирил, како и членовите на семејството на Јана. Соломија пристигнува во Скопје во текстот во 11. наставна целина (Станојоски, 2024, 74). Првин Јана се дружи со неа, ѝ помага да се смести, па заедно купуваат облека и шетаат, Соломија доаѓа и на ручек кај Јана (во 14. наставна целина), кога ќе се почувствува лошо и ќе го одбие десертот, за во 15. наставна целина да се покаже дека има грип, па Јана ја води на лекар (Станојоски, 2024, 103).

Кирил и Марко се цимери во студентски дом. Тие со Соломија се запознаваат во текстот во 16. наставна целина, кога случајно ги среќаваат Соломија и Јана пред кино. Потоа (во 17. наставна целина) четворицата одат заедно во кафуле, кога и почнува да се насетува зближувањето на Соломија и Кирил. Се договараат да отидат на викенд во Охрид тие четворицата. Кирил и Марко бараат сместување (во 18. наставна целина), а потоа (во 19. наставна целина) патувањето, аналогно како во претходниот опишан учебник, е искористено за запознавање со убавините и знаменитостите на Охрид. Потоа ликот на Билјана е употребен за да се прикаже употребата на минатото определено време додека Соломија ѝ прераскажува како си поминале во Охрид (во 20. наставна целина). Подоцна тие уште ќе гледаат фудбалски натпревар и ќе разговараат за спорт (во текстот во 24. наставна целина), па Соломија ќе се пакува за враќањето во Украина на крајот на семестарот (26. наставна целина), но тие веќе се договорени во текот на летниот распуст Кирил, Марко и Јана да ја посетат Соломија во Лавов, што и се остварува во последната, 28. наставна целина (Станојоски, 2024, 187).

4. ЗАКЛУЧОК

Се наметнува прашањето што се добива со ваквото вертикално (сижејно) поврзување на текстовите во учебникот. Дали е тоа воопшто важно за јазичната обука?

Сижејното поврзување на текстовите всушност претставува предизвик за самиот автор на учебникот. На овој начин, авторот, покрај тоа што мора да внимава на хоризонталното соодветство на материјалот, има една обврска плус, која не е ниту лесно остварлива со оглед на тоа што бара од него дури и драматуршки и писателски талент. Сепак, ако авторот може тоа да го оствари, сметаме дека студентите ќе му бидат благодарни, оти во теоријата на изучувањето на странските јазици воопшто не е спорно дека психолошките чувства на смиреност и задоволство можат да придонесат за подобро запаметување на вокабуларот. Исто така, веќе имаме зборувано за извонредно важната улога на читањето (приказни, во смисла на романи или раскази) како метод на изучување на странскиот јазик, при што нагласивме и дека се препорачуваат романи „што влечат“, со интересна приказна (Станојоски, 2015, 26–29).

Доколку учебникот има вертикално поврзување на текстовите, студентот на секој нареден час ќе сака да дознае што се случува со ликовите, за кои веќе има чувство дека ги познава, како да гледа нова епизода од телевизиска серија. Тоа го прави учењето позабавно и попродуктивно.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

Алексова, Г. (2022). *Лозје. Македонски јазик за странци – средно рамниште. Второ издание – дополнето и изменето*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.

Кибрик, А. Е. (2019). *Введение в науку о языке / под ред. О. В. Федоровой и С. Г. Татевосова*. Москва: Буки Веди.

Мојсова-Чепишевска, В. (2022). *Везилка. Македонски јазик за странци – македонска литература и култура*. Скопје: Универзитет „Св Кирил и Методиј“.

Саздов, С. (2022). *Тешиќото. Македонски јазик за странци – почетно рамниште. Второ издание – дополнето и изменето*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.

Станојоски, И. (2009). *Проблемот на интерференциите при изучувањето на македонскиот јазик во Полска и Украина*. Скопје: самостојно издание.

Станојоски, И. (2015). *Усвојување на македонскиот јазик како странски [Електронски извор] : скрипта*. Штип: Универзитет „Гоце Делчев“.

Станојоски, И. (2024). *Вивчаемо македонсџку – Учиме македонски*. Скопје: Муза.

Тасевска, Р. (2009). *Македонски со мака (второ издание) – курс за почетници*. Скопје: Универзитет „Св Кирил и Методиј“.

Kowalska, M (2004). *Польсџка мова за 4 тижни*. Warszawa: Wydawnictwo REA.

Stanojoski, I. (2019). *Makedonština*. Jazykový koutek, Praha.